

ANNA STAWARSKA-RIPPEL

Uniwersytet Śląski

TRZY TRANSFORMACJE W PROCEDURZE CYWILNEJ W POLSCE W XX WIEKU. WZORCE ROZWIĄZAŃ

Historia procedury cywilnej w Polsce w XX w., podobnie jak pozostałych gałęzi prawa sądowego, determinowana była trzema zasadniczymi transformacjami systemowymi. W tym właśnie kontekście, obfitującego w przełomy XX wieku w polskim prawie, warto przyrzeć się wzorcom rozwiązań w polskim postępowaniu cywilnym.

I. Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r., Polska znalazła się w czołówce państw, które stanęły przed trudnym zadaniem unifikacji obowiązujących na ich terenie różnych systemów prawnych. Sytuacja prawna Polski powojennej sprzyjała prowadzeniu badań porównawczych. Z doniosłym zadaniem kodyfikacji prawa wiązała się też konieczność poznawania doświadczeń wyżej rozwiniętych systemów prawnych oraz osiągnięć europejskiej komparatystyki. Charakterystyczne dla ówczesnych prac kodyfikacyjnych nie tylko w Polsce ale w całej Europie, było czerpanie nie tylko z rodzimych, ale też z rozwiązań obcych. Ten eklektyzm podyktowany był potrzebą ułatwienia prac kodyfikacyjnych i poszukiwania najlepszych i najnowocześniejszych rozwiązań. Wtedy też rozwinęło się, jako samodzielna dyscyplina naukowa, prawoznawstwo porównawcze.

W zakresie projektowania procedury cywilnej, członkowie Komisji Kodyfikacyjnej nie ograniczyli się tylko do wzorów praw byłych zaborców. Podstawą prac sekcji postępowania cywilnego Komisji Ko-

dyfikacyjnej II RP były dzieła naukowe i najważniejsze ówczesnie obowiązujące procedury cywilne w Europie, począwszy od procedury francuskiej z 1806 r., przez rosyjską procedurę cywilną z 1864 r., austriacką z 1895 r., niemiecką z 1877 r., węgierską z 1911 r., procedurę szwajcarskiego kantonu zuryskiego z 1913 r., aż po procedurę berneńską z 1918 r. W obrębie zainteresowań członów KK II RP znalazła się również procedura włoska¹, grecka² a nawet, chociaż w bardzo wybiórczym zakresie ze względu na jej odmienność od kontynentalnej, procedura angielska³. Wykorzystywanie w pracach kodyfikacyjnych metody porównawczej niewątpliwie przysłużyło się wielkości dzieła kodyfikacji prawa.

Począwszy od drugiej połowy XIX wieku jedną z nadrzędnych kwestii diskutowanych w europejskiej nauce procesu cywilnego, i aktualną w zasadzie do dziś, był problem zapewnienia rzetelnego i spr-

¹ Włoski kodeks postępowania cywilnego z 1865 r., wzorowany na procedurze cywilnej francuskiej, już z początkiem XX w. uchodził za przestarzały. Pojawiły się projekty reformy procedury cywilnej: 1920 r. – projekt G. Chioventy, 1923 r. – L. Mortary, w 1926 r. – F. Carneluttiego, w 1930 r. – G. Chioventy, w 1936 r. – E. Redentiego, 1937 r. – A. Solmiego. Ostatecznie przed II wojną światową nie udało się wprowadzić w życie żadnego z wymienionych projektów. Trwała jednak wówczas we Włoszech bardzo ożywiona dyskusja nad procedurą cywilną. Literatura włoska dotycząca procesu cywilnego uznana była za bezwzględnie przodującą na tle innych państw europejskich. M. WALIGÓRSKI, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 26-27; S. PŁAZA, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, III: *Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 492-493; S.M. CAPPELLETTI, J.H. MERRYMAN, J.M. PERILLO, *The Italian Legal System*, Stanford University Press 1967, s. 50-51. Zob. też C. CALISSE, *History of Italian Law*, II, Washington 2001, 791-792.

² Kodeks procedury cywilnej z 1834 r. – dzieło bawarskiego prawnika Georga Ludwiga von Mauera, obowiązywał w Grecji do 1968 r. Wzorował się na procedurze francuskiej. Zarówno nowelizacje kodeksu, jak też prace nad nowym kodeksem procedury cywilnej, podjęte w 1933 r., pozostawały pod wpływem procedury austriackiej i niemieckiej. K.D. KERAMEUS, *Judicial System and Civil Procedure in Greece*, [w:] *Structures of Civil and Procedural Law in South Eastern European Countries*, ed. T. ANSAY, J. BASEDOV, Berlin 2008, s. 122.

³ *Polska Procedura Cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych druków z r. 1921 i 1923*, I. Warszawa 1928, s. 204, 208

wiedliwego a jednocześnie szybkiego i ekonomicznie korzystnego postępowania⁴. Mamy tutaj do czynienia z klasyczną kolizją zasad, zatem próby realizacji tych postulatów sprowadzały się i sprowadzają nadal do wyważania tychże zasad. Oznacza to przede wszystkim określenie stosunku zasady kontrydiktoryjności do zasady śledczej oraz zasady dyspozycyjności do oficjalności. Innymi słowy ustalenie stosunku władzy sędziego i stron w procesie. Ten dylemat towarzyszył też członkom sekcji postępowania cywilnego KK II RP: „Proces cywilny zapewnić winien orzecznictwo sprawiedliwe, a więc zgodne z rzeczywistym stanem rzeczy i obowiązującymi ustawami, przy czym zdążać winien do możliwie najszybszego uzyskania tytułu egzekucyjnego. Z drugiej strony ekonomia procesowa wymaga, aby osiągnąć wspomniany cel z najmniejszym nakładem kosztów i nakładem pracy stron, a zwłaszcza sądu”⁵.

Doświadczenia wynikające z obowiązywania procedury francuskiej (1806)⁶, macierzystej dla wszystkich europejskich procedur cywilnych, nie tylko we Francji, lecz w innych krajach Europy⁷, a także

⁴ W tym zakresie pojawia się problem pojmowania sprawiedliwego rozstrzygnięcia i problem kolizji zasad rzetelności i sprawiedliwości oraz szybkości postępowania. Zob. T. PIETRZYKOWSKI, B. WOJCIECHOWSKI, *Równość, prawda i sprawiedliwość w procesie cywilnym. Rozważania na tle nowelizacji k.p.c.*, «Palestra» 49.9-10/2004, s. 11 i n.

⁵ F. K. FIERICH, *Postępowanie przed sądami okręgowymi. Uwagi ogólne. Rzut oka na strukturę najważniejszych procedur cywilnych*, [w:] *Polska Procedura Cywilna*, cit., I, s. 187.

⁶ Podobnie jak Kodeks Napoleona, francuska procedura cywilna bazowała na pewnych elementach przedrewolucyjnej tradycji. Autorami projektu procedury cywilnej (1806) byli prawnicy wywodzący się z *ancien regimu*: Eustache, Nicolas Pigeau (1750-1818), adwokat, profesor, wykładał w l’Ecole de Droit de Paris; Jean-Baptiste Treilhard (1742-1810), polityk, senator, hrabia, sędzia Trybunału Kasacyjnego, prezes sądu apelacyjnego; Antoine Jean Mathieu Seguier (1803-1848) baron, Pierwszy Prezes Trybunału Apelacyjnego w Paryżu; Thomas Berthereau (1733-1817), prezes Trybunału Cywilnego Departamentu Sekwany; Bertrand Try, komisarz rządowy. Zob. A. ENGELMANN, *A History of Continental Civil Procedure. The Continental Legal History Series*, VII, transl. and ed. R. W. MILLAR. Boston 1927, s. 750.

⁷ Podobnie jak KN, procedura cywilna francuska obowiązywała w krajach zaanektowanych przez Francję lub zależnych od Francji: Belgia (od 1795), Niderlandy

postępujący kryzys liberalizmu i zjawisko publicyzacji prawa prywatnego w Europie, skutkowałą uznaniem modelu francuskiego⁸ za niewystarczający: “Stary dogmat o wszechwładztwie stron został podminowany przez bardziej społeczne pojmowanie celów i głównych zasad procesu”⁹. Podział zadań między sądem a stronami akcentowany w klasycznej literaturze francuskiej, przebiegający na linii rozgraniczającej ustalenia faktyczne (wyłączna domena stron) i ustalenia prawne (domena sądu), okazał się nieefektywny. Jeden z autorów kodeksu – E.N. Pigeau podsumował uwagi krytyczne ujmując je w pięciu punktach. Po pierwsze zarzucano kodeksowi nadmierny for-

(od 1810), Genewa (od 1798), tereny po stronie lewego brzegu Renu: (od 1790), CCP z 1806 obowiązywał w Księstwie Warszawskim, Królestwie Kongresowym i Rzeczypospolitej Krakowskiej (1808, w KP do 1876 i w RK do 1855). Na francuskiej procedurze wzorowano się w pracach kodyfikacyjnych we Włoszech, Hiszpanii, Portugalii, niektórych kantonach Szwajcarskich, Grecji i Niemczech.

⁸ Francuski kodeks procedury cywilnej uważany w pewnym sensie za kopię ordonansu o procedurze cywilnej z 1667 r., wskutek przejęcia z ordonansu wielu jego założeń i regulacji, nazwano „już starym, kiedy się urodził” (E. Glasson). W rzeczywistości kodeks procedury cywilnej był mieszaniną tradycji prawnej i innowacji okresu Rewolucji. Najważniejsze nowości we francuskiej procedurze cywilnej wiązały się przede wszystkim z nową organizacją sądów opartą na zasadach powszechności i równości, a także niezależności sądów i niezawisłości sędziego. Indywidualistyczne zasady francuskiej procedury cywilnej: równość, jawność, ustność, sporność i dyspozycyjność doskonale korespondowały z Kodeksem Napoleona w pełni odpowiadając założeniom liberalizmu. Korzyść jednostki, która rozporządzała swoimi prawami w postępowaniu, była jedynym ówczesnie celem procesu. Nie fakty przytaczane w postępowaniu “panowały” nad stronami, ale strony nad faktami. Strony decydowały też o toku procesu. Sąd nie miał faktycznego kierownictwa w procesie, z wyjątkiem czynności koniecznych dla prawidłowego przebiegu sporu i wyciągania wniosków prawnych. Zob. L. CADIEU, *The International sources of French civil procedure*, [w:] *The Reception and Transmission of Civil Procedural Law in the Global Society*, ed. M. DEGUCHI, M. STORME, Antwerpen-Apeldoorn 2008, s. 263. Zob. też R.C. VAN CAENEGEM, D.E.L. JOHNSTON, *An Historical Introduction to Private Law*, Cambridge University Press, 1992, s. 91; A. WUFFELS, *French Civil Procedure (1806-1975)*, [w:] *European Traditions in civil Procedure*, ed. C.H. VAN RHEE, Antwerpen-Oxford 2005, s. 26; K. LUTOSTAŃSKI, *Z badań nad pierwiastkiem prywatnym i publicznym w procesie cywilnym*, Warszawa 1907, s. 2-4.

⁹ K. LUTOSTAŃSKI, *op. cit.*, s. 15.

malizm, następnie przewlekłość postępowania, zbyt skomplikowane ujęcie regulacji, oraz sztywność jego przepisów i przewagę ich realizacji nad merytorycznymi względami sprawiedliwości rozstrzygnięcia¹⁰.

W nauce procesu cywilnego zaczęto akcentować wówczas element publiczny, jako dotyczący samej procedury a nie praw cywilnych stron i przedmiotu procesu: „gdyż właśnie z natury prawa publicznego wynika, iż jest ono samodzielny, prawo zaś prywatne, możliwym tylko przez oparcie się na publicznym” (G. Jellinek)¹¹. Rozważano zatem zasadność wprowadzenia elementów oficjalno-śledczych do postępowania cywilnego. Te elementy miały przejawiać się głównie w zakresie aktywności sędziego w procesie i sposobie dostarczania dowodów, celem sprawiedliwego rozstrzygnięcia. Podnoszono argument, że procedura cywilna zawierająca elementy oficjalno-śledcze nie będzie „sztuką niewiedzenia metodycznie o tym, o czym wie cały świat”¹².

Już w trakcie prac przygotowawczych w komisji warszawskiej w 1917 r. ustalono, że polski kodeks postępowania cywilnego ma być oparty na zasadach jawności, ustności z uwzględnieniem pisemności i bezpośredniości a zasada kontradiktoryjna ma być połączona z zasadą oficjalno-śledczą, przy zachowaniu zasady dyspozycyjności¹³.

Takie ujęcie zasad przyszłego kodeksu było skutkiem przełomu w europejskiej procedurze cywilnej, który dokonał się wraz z wejściem w życie austriackiej procedury cywilnej (1895). Wówczas głównym wzorcem dla podejmowanych reform na gruncie postępowania cywilnego w Europie stał się model austriacki¹⁴ ze stosunkowo silną

¹⁰ A. WIJFFELS, *op. cit.*, s. 40.

¹¹ Cyt. za K. LUTOSTAŃSKI, *op. cit.*, s. 38.

¹² K. LUTOSTAŃSKI, *op. cit.*, s. 12.

¹³ S. GOŁĄB, *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdaniami odrębne*, Kraków 1930, s. 41.

¹⁴ Na modelu austriackim wzorowały się Niemcy, Węgry, Polska, Niderlandy, gdzie wcześniej występował wyraźny wpływ procedury francuskiej, co zaczęło ulegać zmianie w drugiej połowie XIX w., oraz Skandynawia, Grecja, Liechtenstein, Zurych, a także Francja w drugiej połowie XX w. (Zdaniem niektórych autorów zmiany ustrojowe wprowadzone konstytucją z 28 września 1958, wzmacniające władzę wykonawczą, przyspieszyły zmiany we francuskiej procedurze cywilnej – nowele do procedury

władzą sędzię w procesie. Sędzia nie tylko sprawował kontrolę nad przebiegiem procesu, lecz jego władza rozciągała się także na grunt ustaleń faktycznych w sprawie. Austriacki kodeks procedury cywilnej (1895) złamał związek z dawnym procesem stawiając na czele zasadę prawdy materialnej: „*Quod non est in actis non est mundo* – wygnano z nowego procesu”¹⁵.

Zamierzenia autora projektu austriackiej procedury cywilnej nie zostały jednak w pełni zrealizowane¹⁶. Zdaniem F. Klein’a proces cywilny nie powinien być traktowany jedynie jako środek do rozwiązywania sporów prywatnych między stronami ale jako zjawisko, które dotyczy społeczeństwa, jako całości, stąd w postępowaniu cywilnym istotny jest także interes publiczny. Projekt austriackiej procedury cywilnej pierwotnie proponował realizację zasady śledczej w całej rozciągłości, natomiast w kodeksie znalazła się ona w złagodzonej postaci (obowiązkowe uznanie przyznania, nie wymagały dowodu fakty wyraźnie przyznane przez strony). Widać w tym tendencję dążenia do ustanowienia „równowagi sił” w postępowaniu cywilnym.

Ten umiarkowany kierunek został uwzględniony w pracach nad polskim kodeksem postępowania cywilnego: „Jeśli chodzi o zdanie sobie sprawy z zasad najbardziej naczelnych procesu cywilnego, z fundamentów, na jakich oparł się projekt – to trzeba zauważyć przede wszystkim, że nie czyni on gwałtownych przeskoków i nie wprowadza radykalnych nowości, wychodząc z założenia, że życie praw-

cywilnej przed uchwaleniem nowego kodeksu wprowadzane były na mocy rządowych dekretów z mocą ustawy. Kodeks z 1976 r. Przyjął rozwiązania plasujące procedurę pomiędzy kontradiktoryjną a inkwizycyjną, wyrażające się we współpracy sądu, adwokatów i radców prawnych – pełnomocników, dla pożytku stron. Sąd ma możliwość aktywnego uczestnictwa w zakresie ustalania podstawy faktycznej, zarówno w sferze twierdzeń faktycznych stron, jak i powoływania oraz przeprowadzania dowodów. Zob. C.H VAN RHEE, *Introduction*, [w:] *European Traditions in civil Procedure*, ed. C.H. VAN RHEE, Antwerpen-Oxford 2005, s. 13.

¹⁵ K. LUTOSTAŃSKI, *op. cit.*, s. 29.

¹⁶ Franz Klein krytykował dotychczasowe zasady postępowania cywilnego ustalone przez procedurę francuską: „Proces cywilny jest wojną, w której strony są pełne zaciekłości i nienawiści, dążą do wzajemnego zniszczenia i pokonania wroga za pomocą wszelkich środków.” Zob. K. LUTOSTAŃSKI, *op. cit.*, s. 29

ne nie może być terenem dla doktrynalnych doświadczeń, które by je skrzywdzić mogły. Projekt trzyma się więc w każdej ze swych instytucji procesowych <złotego środka>, przyjmując tylko rzeczy wypróbowane w praktyce prawnej¹⁷.

Austriacka procedura cywilna przełamała model dyspozycyjno-kontradictoryjny w dwóch kierunkach. Po pierwsze dochodzenie do prawdy nie było ograniczone do kwestii spornych – sędzia był zobowiązany czynić odpowiednie starania celem wyczerpującego wyjaśnienia sprawy¹⁸, po drugie w postępowaniu dowodowym sąd nie musiał ograniczać się jedynie do dowodów przedstawionych przez strony¹⁹. Wówczas też na stałe weszły do nauki procesu cywilnego dwa pojęcia: *Sozialfunktion* – funkcja społeczna, i *Wohlfahrtsfunktion* – funkcja uwzględnienia interesu publicznego. W związku z odstępowaniem od prawdy formalnej w procesie, strony powinny były prezentować jedynie prawdziwe fakty (*Wahrheitspflicht* – obowiązek prawdomówności)²⁰.

Wśród członków sekcji postępowania cywilnego KK II RP tylko Alfons Parczewski był wyraźnie przeciwko uwzględnieniu zasady śledczej w postępowaniu w jakiegokolwiek postaci. Pozostali członkowie, zgodnie z ogólnym kierunkiem rozwoju procesu cywilnego w Europie, proponowali jej uwzględnienie. Rozbieżności pomiędzy nimi powodował jedynie zakres tej zasady.

¹⁷ S. GOŁĄB, *op. cit.*, s. 41.

¹⁸ § 180 austriackiej ustawy z 1 sierpnia 1895 r.: „Rozprawę ustną w trybunałach kieruje przewodniczący senatu, do którego sprawa należy. [...] Przewodniczący ma starać się, aby sprawę wyczerpująco wyjaśniono, a przy tym, aby rozprawa nie przeciągała się w skutek rozwlekłości i nie mających istotnego znaczenia rozstrząsań ubocznych, tudzież aby w miarę możliwości bez przerwy dobiegła końca”. *Ustawa o postępowaniu sądowym w cywilnych sprawach spornych. (Procedura cywilna) obowiązująca na ziemiach b. zaboru austriackiego tudzież na Spiszu i Orawie*, przeł. J. WINDAKIEWICZ, Warszawa 1925 r.

¹⁹ § 183 austriackiej ustawy z 1 sierpnia 1895 r. *Ustawa o postępowaniu sądowym w cywilnych sprawach spornych...* Zob. też K. LUTOSTAŃSKI, *op. cit.*, s. 31.

²⁰ C.H VAN RHEE, *op. cit.*, s. 11-12.

Kamil Stefko uważał za celowe zapewnienie sędziemu materialnego kierownictwa, sprzeciwiał się natomiast stanowisku referenta Józefa Skąpskiego, że sąd powinien mieć możliwość dopuszczenia w razie potrzeby dowodu, którego strony nie zaoferowały. K. Stefko argumentował, że „dochodzenia śledcze są zbyt uciążliwe dla sędziego i z obowiązku takiego śledczego przewodniczący się nie wywiąże”²¹. Jednocześnie podkreślał, że strony mogą być zobowiązane do lojalnego prowadzenia procesu i nie utrudniania postępowania. Postulował zatem oparcie przyszłego polskiego kodeksu postępowania cywilnego na zasadach procedury austriackiej. Również Stanisław Gołąb sprzeciwiał się uwzględnieniu w postępowaniu zasady śledczej w zakresie proponowanym przez J. Skąpskiego. S. Gołąb uważał, że narusza ona naczelną zasadę prawa prywatnego – autonomię stron²².

Innego zdania był Maurycy Allerhand twierdząc, że nie ma żadnej sprzeczności między zasadą śledczą i prawem prywatnym. Również Jakub Glass poparł wniosek J. Skąpskiego proponujący szeroki zakres uwzględnienia zasady śledczej. Jan Jakub Litauer był zdania, że sędziemu należy udzielić szerokich pełnomocnictw przy prowadzeniu procesu²³.

Podsumowując dyskusję, przewodniczący Franciszek Ksawery Fierich podtrzymał swoje stanowisko zajęte na posiedzeniu subkomitetu w Krakowie w 1918 r., że sędzia nie może być tylko biernym widzem działania stron, lecz w badaniu sprawy powinien brać udział współdziałając w zakresie gromadzenia materiału dowodowego, który jest obowiązkiem stron. Jego zdaniem zakres zasady śledczej nie powinien być szerszy niż w procedurze austriackiej²⁴.

²¹ Dodatek I. *Protokół z posiedzeń Sekcji prawa cywilnego formalnego Komisji Kodyfikacyjnej w sprawie zasad postępowania procesowego. (Posiedzenie w Warszawie w dniu 15 maja 1920 roku.)* [w:] *Polska Procedura Cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem. Przedruk wyczerpanych druków z r. 1921 i 1923, II*, Warszawa 1928, s. 263.

²² Tamże, s. 263.

²³ Tamże, s. 263-264.

²⁴ Tamże, s. 264.

Członkowie sekcji postępowania cywilnego przyjęli rozwiązanie kompromisowe, wzorowane na austriackiej równowadze władzy pomiędzy sądem a stronami w procesie. Głosy w dyskusjach i proponowane przez referentów szczegółowe rozwiązania projektu świadczą jednak o próbie wyjścia poza „austriacki kompromis”. Szerokie uwzględnienie zasady śledczej proponował już F. Klein, ale zrealizowały go dopiero najnowsze ówczesnie procedury cywilne w Europie: węgierska procedura cywilna (1911), procedura cywilna kantonu zuryskiego (1913) i kantonu berneńskiego (1918), uznane przez niektórych członków sekcji KK II RP za najnowocześniejsze. Szczególną uwagę na te najnowsze ówczesnie kodeksy postępowania cywilnego zwrócili J. Skąpski²⁵, F. K. Fierich²⁶ i J.J. Litauer, który w swoim projekcie *Tytułu o dowodach* w 34 przypadkach na 93 artykuły projektu

²⁵ „Wysokie zasady etyki procesowej uświęca nowa procedura kantonu zuryskiego w § 90 <stronom nie wolno wdrażać świadomie niesłusznych procesów ani praw swych dochodzić przy pomocy niedozwolonych środków. Wobec sądu obowiązane są strony mówić prawdę, a za prowadzenie sporów w złej wierze i w sposób pieniaczy należy z urzędu karać dyscyplinarnie>. Co do wzajemnego ustosunkowania zasady śledczej i konradyktoryjnej wskazaniem jest najdalej idące rozszerzenie ustawowych pełnomocnictw sędziego.“ J. SKĄPSKI [w:] *Polska Procedura Cywilna*, cit., I, s. 168; „Z nowszych ustawodawstw wielką zaletą co do układu zewnętrznego odznacza się procedura szwajcarska dla kantonu berneńskiego z 7-go lipca 1918. W stu kilkudziesięciu artykułach wstępnych ujmuje kodyfikacja ta wszystkie urządzenia natury ogólnej, a zaleta takiego układu polega na tym, że wobec wspólnej części ogólnej przy dalszych rozdziałach odpadają wszystkie postanowienia ogólne – jeden nawias dla wszystkich rozdziałów.“ Zob. Tamże, s. 139; „Z uprawnień należących do materialnego kierownictwa sądu najwięcej sporną będzie zasada ujęta w art. 96. Jest ona również wynikiem przewagi pierwiastka śledczego w stosunku do konradyktorycznego, ma zaś sędziemu torować drogę do źródła prawdy materialnej [...] w bardzo szerokich ramach sankcjonuje ją ustawa austriacka i węgierska a z najnowszych zurychska w § 166 i berneńska w art. 214 równobrzmiące z art. 96 proj. Zawiera postanowienie”. Zob. Tamże, s. 172.

²⁶ „Należy jednakże poświęcić słów kilka procedurze węgierskiej, tak ze względu na pewną – aczkolwiek w małych rozmiarach – aktualność dla naszej Ojczyzny jako też ze względu , że jest ona jedną z najnowocześniejszych i najwybitniejszych procedur cywilnych państw kulturalnych”. F.K. FIERICH, [w:] *Polska Procedura Cywilna...*, I, s. 198.

wzorował się wyłącznie na nich, szczególnie na cywilnej procedurze berneńskiej²⁷.

II. W czasie drugiej transformacji systemowej polskie prawo sądowe wzorować się miało na zasadach zupełnie innej „rzeczywistości prawnej” – zasadach prawa socjalistycznego. Nowa procedura cywilna miała być projektowana w oparciu o prawo radzieckie.

Radzieckie postępowanie cywilne kodyfikowane było dwukrotnie. W obu przypadkach kodyfikacja radzieckiego postępowania cywilnego przypadała na czasy liberalizacji politycznej. Pierwszy kodeks RSFRR (1923) pochodził z okresu rozluźnienia polityki władz radzieckich w dziedzinie gospodarczej w związku z przyjęciem ograniczonej formy gospodarki rynkowej. Drugi kodeks postępowania cywilnego RSFRR (1964) powstał w ramach ogólnej rekodyfikacji prawa radzieckiego przeprowadzonej w latach 1954-1964, kiedy rysowała się ogólna tendencja do usystematyzowania materiału prawnego. Pewna liberalizacja w dziedzinie prawa materialnego i procedur sądowych zapoczątkowana została ustaleniami XX Zjazdu KPZR. Wówczas totalitaryzm przybrał nieco inne oblicze.

Wzorce zasadniczych zmian w polskiej procedurze cywilnej wprowadzonych ustawą z 20 lipca 1950 r. były wyznaczane przede wszystkim przez zasady radzieckiego prawa cywilnego i regulacje pozakodeksowe dotyczące ustroju sądów i prokuratury²⁸ oraz arbitrażu państwowego²⁹, a rzadziej przez szczegółowe rozwiązania radzieckiego k.p.c.

²⁷ *Polska Procedura Cywilna...*, I, s. 265-299.

²⁸ A. STAWARSKA-RIPPEL, *O pierwszym radzieckim kodeksie procedury cywilnej. Postępowanie cywilne od dekretów o sądzie do początków rekodyfikacji radzieckiego prawa*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie. Studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestopięciolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin*, komitet redakcyjny: J. CIĄGWA, M. MIKOŁAJCZYK, P. FIEDORCZYK, A. STAWARSKA-RIPPEL, T. ADAMCZYK, A. DROGOŃ, W. ORGANIŚCIAK, Białystok-Katowice 2010, II, s. 335-366.

²⁹ A. STAWARSKA-RIPPEL, *Państwowy arbitraż w ZSRR*, «Miscellanea Historico-Iuridica» 8/2009, s. 143-160.

Obowiązujący ówczesnie radziecki kodeks procedury cywilnej (1923) już w latach 30-tych postrzegany był w ZSRR jako anachroniczny i zawierające regulacje zapożyczone z burżuazyjnego ustawodawstwa³⁰. Koniec lat 30-tych, to okres najliczniejszych zmian w procedurze cywilnej. W tym czasie wydano w sumie 52 akty prawne celem nowelizacji kodeksu. Przy czym były to często niespójne zmiany wprowadzane na mocy innych aktów prawnych bez uchylecia lub znowelizowania odpowiednich przepisów radzieckiego k.p.c. z 1923 r.³¹

Co prawda, charakterystyczne elementy dla socjalistycznego prawa procesowego znalazły się w radzieckim k.p.c. z 1923 r., w szczególności ograniczenie dyspozycyjności³². Jednak zakres ograniczeń

³⁰ W.E. BUTLER, *Soviet Law*, London 1983, s. 292; D.W. CHENOWETH, *Soviet Civil Procedure. History and Analysis*, Philadelphia 1977, s. 31-33. Inaczej na temat kodeksów stanowionych w okresie NEP-u wypowiadał się N. W. Krylenko w 1923 r.: „Wiele z tych, którzy nie znają różnicy pomiędzy formą a treścią, ciągle powtarzają, że cały ten szalony potok twórczości legislacyjnej został wywołany wyłącznie przez NEP, że NEP nadszedł i nie może istnieć bez aktów prawnych, które się wówczas pojawiły. Niektórzy poszli nawet dalej, twierdząc, że NEP nadszedł, nie jako nowa polityka ekonomiczna, ale jako Europa Zachodnia.” Cyt. za J.N. HAZARD, *Settling Disputes in Soviet Society. The Formative Years of Legal Institutions*, New York 1978, s. 485.

³¹ D.W. CHENOWETH, *op. cit.*, s. 31-33.

³² Możliwość wytoczenia powództwa przez prokuratora i stania się stroną na każdym etapie jeśli według niego wymagała tego ochrona interesów państwa lub klasy robotniczej (art. 2 k.p.c. RSFR z 1923 r.). Równocześnie jednak zgodnie z art. 12 k.p.c. RSFR od sądu zależało uznanie udziału prokuratora za konieczny. Strona mogła zmienić powództwo, co do podstawy i przedmiotu, lecz cofnięcie pozwu uzależnione było od decyzji sądu. (art. 2 k.p.c. RSFR z 1923 r.). Jeżeli rozmiar roszczenia nie został ustalony wcześniej przez porozumienie stron, albo nie był określony przez prawo (wexsel, umowa, stawki) to sąd wyrokujący w sprawie w zależności od okoliczności mógł wyjść poza granice roszczenia określone w pozwie (art. 179 k.p.c. RSFR z 1923 r.). Sąd wyższej instancji rozpatrując odwołanie w postępowaniu kasacyjnym nie był związany wskazanymi w niej powodami (art. 245 k.p.c. RFSRR). Po noweli z 20 listopada 1929 r. uzupełniono art. 245 o regulację: sąd był zobowiązany za każdym razem rozstrzygnąć sprawę z własnej inicjatywy w rewizyjnym trybie, zarówno w części zaskarżonej, jak i nie zaskarżonej, oraz w stosunku do stron, które skargi nie złożyły (art. 245 k.p.c. uzupełniony nowelą z 20 listopada 1929 r. do k.p.c. RFSRR z 1923 r.). Sąd zobowiązany był wszelkimi

tej zasady w oryginalnym brzmieniu kodeksu z 1923 r. nie odbiegał jeszcze wówczas w znaczący sposób od ogólnej tendencji zmian w prawie procesowym cywilnym w państwach Zachodniej Europy, wynikających z uznania publicznego charakteru prawa procesowego³³. Symptomatyczne, że zjawisko socjalizacji prawa prywatnego i tendencje do rozszerzania zasady śledczej w procedurze cywilnej w Europie, określane były w piśmiennictwie prawniczym krajów socjalistycznych jako „zawołowana ochrona klasowych interesów kapitału monopolistycznego”³⁴. Przykładem krytyki względem przepisów k.p.c. RFSRR z 1923 r., poza dezaktualizacją jego postanowień w związku ze zmianami polityczno-gospodarczymi, było uregulowanie uprawnień prokuratora w procesie cywilnym w rozdziale „przedstawicielstwo w sądzie” i brak należytego wyeksponowania tej instytucji³⁵. Sytuację tę zmienił nowy radziecki k.p.c. z 1964 r.³⁶

środkami dążyć do wyjaśnienia rzeczywistych praw i wzajemnych stosunków zainteresowanych, dlatego nie był ograniczony do przedstawionych wyjaśnień i materiałów, powinien dążyć poprzez zadawanie pytań stronom i sprzyjać wyjaśnieniu istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy okoliczności i potwierdzenia ich dowodami, udzielania zwracającym się do sądu robotnikom aktywnej pomocy w zabezpieczeniu ich praw i ustawowych interesów, tak, by brak wiedzy prawniczej, nieporadność i podobne temu okoliczności nie mogły być wykorzystane na ich szkodę. (art. 5 k.p.c. RFSRR). *Гражданский процессуальный кодекс РСФСР*, Moskwa 1950.

³³ *Encyclopedia of Comparative Law*, XVI: *Civil Procedure*, 1: *Introduction – Policies, Trends and Ideas in Civil Procedure*, ed. M. CAPPELLETTI, B.G. GARTH, Tübingen-Dordrecht-Boston-Lancaster 1988, s. 23

³⁴ W. BERUTOWICZ, *Zasada dyspozycyjności w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1957, s. 51.

³⁵ Р. Ф. КАЛЛИСТРАТОВА, *Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации*, «Советское Государство и Право» 1964 nr 8, s. 26.

³⁶ W Polsce, na mocy ustawy z 20 lipca 1950 r. (Dz.U. Nr 38, poz. 349 – tj. Dz.U. Nr 43, poz. 394) zmieniającej k.p.c. z 1930 r. uprawnienia prokuratora w postępowaniu cywilnym zostały już ujęte w osobnym, nowym dziale VII *udział prokuratora w procesie cywilnym*. W pierwszym projekcie nowego polskiego k.p.c. (1955 r.) uprawnienia prokuratora w postępowaniu cywilnym nie zostały wyodrębnione w osobnym dziale. *Projekt kodeksu postępowania cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Warszawa 1955. W projekcie z 1960 r. uprawnienia prokuratora w procesie cywilnym zostały wyodrębnione w księdze II. *Projekt kodeksu postępowania*

Zasadnicze nowości polegające na daleko idącym ograniczeniu dyspozycyjności w socjalistycznej procedurze cywilnej pojawiły się dopiero w *Zasadach ustawodawstwa* w zakresie postępowania w sprawach cywilnych z 8 grudnia 1961 r.³⁷ i następnie w kodeksie procedury cywilnej RSFRR z 11 czerwca 1964 r.³⁸, który powtórzył wszystkie postanowienia *Zasad*, rozwijając je i konkretyzując.

Wtedy po raz pierwszy w postępowaniu cywilnym pojawiła się generalna reguła, że sąd nie jest związany granicami pozwu³⁹. Sąd nie był związany żądaniem zawartym w pozwie i mógł wyjść poza granice roszczenia jeżeli było to uzasadnione chronionym prawnie interesem państwowej instytucji, przedsiębiorstwa, kołchozów oraz społecznych organizacji albo obywateli⁴⁰. Wówczas w pełni została zrealizowana

cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Warszawa 1960. W projekcie z 1964 r. uprawnienia prokuratora w procesie cywilnym zostały wyodrębnione w tytule II. *Projekt kodeksu postępowania cywilnego Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz przepisów wprowadzających*, Warszawa 1964

³⁷ *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик от 8 декабря 1961 года*, «Ведомости Верховного Совета СССР» 1961 nr 50, poz. 525. Zob. też *Soviet Civil Legislation and Procedure. Official Texts and Commentaries*. Przekł. Y. SDOBNIKOV, Moskwa (bez daty wydania).

³⁸ *Гражданский процессуальный кодекс РСФСР от 11 июня 1964 г.*, «Ведомости Верховного Совета РСФСР» 1964 nr 24, poz. 407. Zob. też *The Civil Code and the Code of Civil Procedure of the RSFSR 1964*, transl. by A.K.R. KIRALFY, Leyden 1966; *Советский гражданский процесс*, pod red. М.А. Гурвича. Moskwa 1967.

³⁹ Art. 195 k.p.c. RSFRR z 1964 r.; Art. 37 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства ...*

⁴⁰ W regulacjach polskich funkcjonowała ogólna reguła, wedle której sąd był związany granicami powództwa, jednak ta reguła doznawała ograniczeń w wymienionych w ustawie przypadkach: w ustawie z 20 lipca 1950 r. zmieniającej k.p.c. z 1930 r. (Dz.U. Nr 38, poz. 349): “93) dotychczasowy przepis art. 312 staje się § 1 tego artykułu. Ponadto w artykule tym dodaje się § 2 w brzmieniu: Przepisu paragrafu poprzedzającego nie stosuje się: 1) gdy powodem jest Skarb Państwa lub inny podmiot podlegający państwowemu arbitrażowi gospodarczemu, a wysokość roszczeń nie została określona umową lub przepisami szczególnymi oraz 2) gdy przedmiotem powództwa są roszczenia alimentacyjne, ze stosunku pracy lub o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym.”; W art. 321 k.p.c. z 1964 r. (Dz.U. Nr 43, poz. 296): § 1. Sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty

w radzieckim postępowaniu cywilnym zasada prawdy obiektywnej w jej ideologicznym sensie. Obok uwzględnienia zasady śledczej w postępowaniu, przejawiającej się przede wszystkim w możliwości powoływania dowodów nie zawnioskowanych przez strony, co pojawiło się już w początkach XX w. w zachodnioeuropejskich kodeksach postępowania cywilnego, sędzia radziecki mógł „dać” stronom więcej niż strony zażądały, jeżeli zdaniem sądu miały do tego prawo⁴¹.

W radzieckiej procedurze cywilnej pojawiła się też nowa regulacja polegająca na szerokim dopuszczeniu do udziału w postępowaniu przedstawicieli państwowych i społecznych organizacji, oraz kolektywu pracowniczego (robotniczego)⁴², która była echem ustaleń XXI Zjazdu KPZR (styczeń 1959)⁴³: „Skoro Partia wypracowała konkretny program postępu technicznego we wszystkich dziedzinach gospodarki narodowej, jej podstawowym zadaniem będzie zapewnienie, żeby ten program został realizowany w najmniejszych szczegółach, w każdym miejscu pracy, w każdym *sovnaarkhozie*⁴⁴, w każdym przedsiębior-

żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie. § 2. Przepisu paragrafu poprzedzającego nie stosuje się, gdy powodem jest jednostka gospodarki uspołecznionej, jak również w sprawach o roszczenia alimentacyjne i o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. W takich sprawach sąd orzeka o roszczeniach, jakie wynikają z faktów przytoczonych przez powoda także wówczas, gdy roszczenie nie było objęte żądaniem lub gdy było w nim zgłoszone w rozmiarze mniejszym niż usprawiedliwiony wynikiem postępowania.”

⁴¹ *Encyclopedia of Soviet Law*, ed. F.J.M. FELDBRUGGE, G.P. VAN DEN BERG, W.B. SIMONS, Dordrecht 1985, s. 123.

⁴² W toczącym się postępowaniu mogli przedstawiać opinie swych organizacji w danej sprawie, zapoznawać się z materiałami sprawy, być obecnymi na posiedzeniach sądu, przedstawiać dowody, brać udział w postępowaniu dowodowym, zadawać pytania stronom, świadkom i biegłym, prezentować swoje argumenty i poglądy na rozwiązanie kwestii pojawiających się w czasie postępowania. Zob. Art 147 k.p.c. RSFR z 1964 r.; Art. 30 i art. 36 ustawy *Об утверждении Основ гражданского судопроизводства Союза ССР и союзных республик от 8 декабря 1961 года*, «Ведомости Верховного Совета СССР» 1961 nr 50, poz. 525.

⁴³ Zob. *Soviet Civil Legislation and Procedure...*, s. 134.

⁴⁴ *Совнархоз (Совет Народного Хозяйства)* – Rada Gospodarki Narodowej. Rady Gospodarki Narodowej ustanowione zostały przez Nikitę Chruszczowa w lipcu

stwie... Stała publiczna kontrola wykonywania tych decyzji będzie teraz decydować o sukcesie wykonania Planu Siedmioletniego proklamowanego przez XXI Zjazd Partii”⁴⁵.

Daleko idące ograniczenie zasady dyspozycyjności przejawiające się w uprawnieniach prokuratora i organizacji społecznych w postępowaniu cywilnym, i działalność arbitrażu państwowego były elementami, które najbardziej odróżniały radzieckie postępowanie cywilne od kodeksów zachodnioeuropejskich. Dążenie do osiągnięcia w procesie prawdy materialnej i elementy inkwizycyjne w postępowaniu⁴⁶, czy nawet instytucja wznowienia postępowania w trybie nadzoru były znane postępowaniu cywilnemu w Europie już wcześniej⁴⁷, np. procedu-

1957 r. dla 105 okręgów gospodarczych celem zarządzania i realizacji gospodarki planowej.

⁴⁵ Cyt za L. BOIM, G.G. MORGAN, A.W. RUDZIŃSKI, *Legal Controls in the Soviet Union. Law in Eastern Europe. A series of publications issued by the Documentation Office for East European Law University of Leyden*, XIII, ed. Z. SZIRMAI, Netherlands 1966, s. 40.

⁴⁶ Nauka prawa procesu cywilnego w kulturze prawnej *common law* od dawna postrzega postępowanie cywilne w kontynentalnej Europie jako inkwizycyjne przeciwstawiając je kontrydktoryjnemu angielskiemu. W historii tych kultur prawnych nie został jednak zrealizowany konsekwentnie ani model kontrydktoryjno-dyspozycyjny ani oficjalno-śledczy, tylko kombinacje obu modeli z przewagą jednego z nich. Zob. *International Encyclopedia of Comparative Law*, XVI: *Civil Procedure*, 1: *Introduction – Policies, Trends and Ideas*, cit., s. 31. Zob. też P. RYLSKI, *Działanie sądu a podstawa faktyczna wyroku cywilnego*, Warszawa 2009, s. 99.

⁴⁷ Procedura cywilna zurycka (*Die Zivilprozessordnung für den Kanton Zürich* z 13 kwietnia 1913 r. – § 166) i berneńska (*Die Zivilprozessordnung für den Kanton Bern* z 7 lipca 1918 r. – Art. 214.) dawały sędziemu możliwość powoływania dowodów nie zawioskowanych przez strony. W kantonie berneńskim Sąd Apelacyjny, jako Najwyższy Sąd kantonu mógł unieważnić prawomocne orzeczenie działając *ex officio* (kasacja *ex officio*) w przypadku, gdy zostały naruszone zasady procedury cywilnej, lub gdy sąd był niewłaściwy w sprawie, a wydanie zgodnego z prawem orzeczenia (*Beurteilung*) było niemożliwe albo bardzo utrudnione. (*Die Zivilprozessordnung für den Kanton Bern* z 7 lipca 1918 r. – Art. 90). Zob. też L. BOIM, G.G. MORGAN, A.W. RUDZIŃSKI, *op. cit.*, s. 296. Według procedury cywilnej węgierskiej (A polgári perrendtartásról 1911. évi I. törvénycikk – § 288) sąd mógł przeprowadzić dowody na które strony powołały się choćby w pismach przygotowawczych. Zob. też A. STAWARSKA-RIPPEL, *Węgierska procedura cywilna z 1911 r. w pracach sekcji*

ra berneńska z 7 czerwca 1918 r., uwzględniająca szeroko pierwiastek śledczy w postępowaniu, przewidywała instytucję podobną do późniejszego radzieckiego nadzoru w postępowaniu cywilnym⁴⁸. Zarówno w procedurze berneńskiej, jak i późniejszej radzieckiej, był to środek, który nie służył stronom w postępowaniu, podobnie, jak polska rewizja nadzwyczajna wzorowana na rozwiązaniach radzieckich.

III. Po zmianach systemowych zapoczątkowanych w Polsce w 1989 r. dokonano już po raz trzeci w XX wieku rewizji obowiązującego prawa, tym razem w kierunku eliminacji tzw. socjalistycznych zasad i instytucji. Zmiany w zakresie procedury cywilnej poszerzyły kontradyktoryjność i dyspozycyjność w procesie. Z jednej strony wyeliminowano możliwość przeprowadzenia dochodzenia, oraz uchylono obowiązek wszechstronnego zbadania wszystkich istotnych okoliczności sprawy i wyjaśnienia rzeczywistej treści stosunków faktycznych i prawnych. Z drugiej strony utrzymano generalny obowiązek mówienia prawdy i możliwość powoływania przez sąd dowodów z urzędu. Pozostawienie możliwości powoływania dowodów nie zawnioskowanych przez strony, która współcześnie jest dyskrecyjną czynnością sądu, jest zgodne z ogólną tendencją postępowania cywilnego we wszystkich niemal kodeksach postępowania cywilnego państw europejskich, zapoczątkowaną przez procedurę kleinowską⁴⁹. Uchylenie jednak obowiązku wszechstronnego zbadania wszystkich istotnych okoliczności sprawy celem przyspieszenia postępowania może ro-

postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej II RP na przykładzie projektu Tytułu o dowodach J.J. Litauera, [w:] Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej, red. M. MIKOŁAJCZYK, T. ADAMCZYK, A. DROGOŃ, W. ORGANIŚCIAK, Katowice-Kraków 2009, s. 651, 659.

⁴⁸ Nowelizacją k.p.c. RSFRR z 1923 r. przeprowadzoną ustawą z 20 listopada 1929 r., w związku z ustawą o ustroju sądów ZSRR, przyznano ludowemu komisarzowi sprawiedliwości, prokuratorowi republiki i przewodniczącemu Sądowi Najwyższego republiki prawo złożenia protestu celem wznowienia postępowania zakończonych prawomocnym orzeczeniem w trybie nadzoru. Osobom uprawnionym do złożenia protestu przysługiwało prawo wstrzymania wykonania orzeczenia, aż do zakończenia postępowania nadzorczego – art. 254 k.p.c. RSFRR z 1923 r.

⁴⁹ P. RYLSKI, *op. cit.*, s. 150.

dzie wątpliwości dotyczące rzetelności i sprawiedliwości procesu. W świetle przeprowadzonych po 1996 r. nowelizacji k.p.c. z 1964 r. powróciły dyskusje i dylematy dotyczące problemu obecnego w nauce procesu cywilnego od ponad stu lat: w jaki sposób zapewnić z jednej strony rzetelne i sprawiedliwe a z drugiej strony szybkie i ekonomiczne korzystnie postępowanie⁵⁰. Istotne wątpliwości wzbudza w doktrynie pozostawienie w k.p.c. elementu oficjalności ograniczającego zasadę dyspozycyjności w postaci nadmiernych uprawnień prokuratora w postępowaniu cywilnym, nie znajdujących wzorca w kodeksach postępowania cywilnego państw zachodnioeuropejskich⁵¹.

W ślad za działaniami podejmowanymi w zakresie unifikowania prawa cywilnego w Europie, a nawet na świecie, pojawiają się też postulaty ogólnoeuropejskiej unifikacji procedury cywilnej. Do 1999 r. Ostatnim „bastionem” kontradiktoryjnej procedury pozostała Anglia. Wejście w życie w 1999 r. angielskiego aktu: nowych zasad angielskiej procedury cywilnej – *English Civil Procedure Ruls* (CPR) z 1998 r., które zmniejszyły dystans między procedurą cywilną krajów kręgu *civil law* i *common law* uważa się za ważny moment w zakresie unifikowania zasad procedury cywilnej w Europie.

THREE TRANSFORMATIONS OF CIVIL PROCEEDINGS IN POLAND IN THE 20TH CENTURY. THE LEGAL PATTERNS

Summary

Poland's history over the last century was an eventful period of political, state and legal change. There were three transformations of judicial law due to changing political circumstances in twentieth century Poland. The first transformation occurred when independence was gained in 1918. At that point in Poland five different legal system were in force. The decision

⁵⁰ O tych problemach, na tle nowelizacji z 1996, 200 i 2004 r. do k.p.c. z 1964 r. zob. T. PIETRZYKOWSKI, B. WOJCIECHOWSKI, *op. cit.*, s. 11 i n.

⁵¹ Zob. Na ten temat K. MARKIEWICZ, *Prokurator w postępowaniu cywilnym w ujęciu historycznym*, [w:] *O prawie i jego dziejach księgi dwie...*, II, s. 61-73.

to temporarily keep the law of the occupying powers until the new Polish legal system was created was taken by the Polish authorities. The work on Polish civil procedure began in November 1919. Using the comparative method all modern legal answers within European civil procedures, which equated with Polish Law, were drafted in the Polish Code of Civil Procedure. The second transformation in Polish judicial law began after World War II, when Poland found itself under the political influence of the USSR. Formal maintenance of the law of the Second Republic of Poland was decided on in People's Poland. The legal system of the interwar Poland, including the Code of Civil Procedure (1930), did not square with the principles of the new state system. Code of Civil Procedure (1930) had been „adapted“ to contemporary governance, political and ideological so that it would mirror as much as possible the Soviet model. The new Code of Civil Procedure that was adopted during November 1964 retained its binding force so far. However when the third transformation came about soon after 1989, the existing system of law was revised to eliminate the rules and principles characteristic of the socialist legal system. Amendments of the Code of Civil Procedure (1964) have increased the adversarial aspect of civil proceedings. The possibility of the court to order the investigations during the civil procedure was eliminated, but the possibility of the court to obtain evidence *ex officio* was kept which is intended to guarantee the implementation of the principles of truth, in legal sense and not in the ideological sense.